

Bekir SARIYILDIZ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Tarih
Bölümü, Giresun, Türkiye
Department of History, Faculty of Science and
Letters, Giresun University, Giresun, Türkiye
bekir.sariyildiz@giresun.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 30.09.2024
Revizyon Talebi/Revision
Requested 08.11.2024
Son Revizyon/Last Revision
Kabul Tarihi/Accepted 09.11.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 10.11.2024
15.11.2024

Atif:

Sariyıldız, Bekir. "Orta Çağ Tarihi Kaynaklarına
Göre Kelkit Havalisinde Türkler (XI.-XIII.
Yüzyıllar)". *Ahbar*, sy.2 (Kasım 2024): 36-41.

Cite this article:

Sariyıldız, Bekir. "Turks in Kelkit Region
According to Medieval Historical Sources
(XIth-XIIIth Centuries)". *Ahbar*, no.2
(November 2024): 36-41.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-Noncommercial 4.0
International License.

Orta Çağ Tarihi Kaynaklarına Göre Kelkit Havalisinde Türkler (XI.-XIII. Yüzyıllar)

Turks in Kelkit Region According to Medieval Historical Sources (XIth-XIIIth Centuries)

Öz

Tarih ilminde kaynaklar, tarihte yaşanan olayların en önemli şahitleri olması özelliği ile hayati öneme sahiptir. Tarihi kaynaklarda her çağa ve olaya ait çeşitli ve farklı bilgilere ulaşmak mümkündür. Tarihi kaynaklar ortaya çıkarılma ve olaylara bakış açısı yönüyle farklılıklar gösterse bile verdiği bilgiler nazarında geçmiş'i aydınlatması yönüyle eşsiz belgelerdir. Tarihi kaynaklar bakıldığında Kelkit havalisinde tarihte yaşanan pek çok önemli bilgiye ulaşılabilir. Bölgedeki Türk varlığına bakıldığında ise Eski Çağlarda bile bölgedeki Türklerden haberdar olunabilir. Orta Çağ'da ise bölgedeki Türkler hakkındaki bilgiler Selçuklu Türklerinin 1018 yılından itibaren Anadolu'ya sefer düzenlemesiyle önem kazanmaktadır. Selçukluların Kafkaslara ve Doğu Anadolu'ya gelmesiyle birlikte bölgedeki Gürcü, Ermeni, Bizans, Arap ve Süryani kaynakları Türkler hakkında mühim kayıtlar tutmaya başlamışlardır. Orta Çağ'a ait bu kaynaklar incelendiğinde, Türklerin Kelkit Vadisi'ndeki faaliyetleri hakkında önemli kayıtlara rastlanılmaktadır. XIII. yüzyılın sonlarından itibaren ise Türklerin Kelkit Vadisi'ni kullanarak, Karadeniz vadi ve sahillerine, özellikle Doğu Karadeniz'in fethine başladığı kaynaklarda açıkça görülebilir. Bu hususta Türklerin, Kelkit havalisindeki faaliyetlerini kaynaklar yoluyla incelemek, dönemin en önemli şahitlerinin gözünden bölgenin Türkleşmesine tanıklık etmek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Kelkit, Karadeniz, Türkler.

Abstract

In the science of history, sources are of vital importance as they are the most important witnesses of the events that took place in history. It is possible to access various and different information about every era and event in historical sources. Even though historical sources differ in terms of their unearthing and perspective on events, they are unique documents in terms of illuminating the past with the information they provide. When historical sources are examined, many important information about the historical events in the Kelkit region can be obtained. When we look at the Turkish presence in the region, we can be aware of the Turks in the region even in ancient times. In the Middle Ages, information about the Turks in the region gained importance when the Seljuq Turks organized an expedition to Anatolia starting from 1018. With the arrival of the Seljuks in the Caucasus and Eastern Anatolia, Georgian, Armenian, Byzantine, Arab and Assyrian sources in the region began to keep important records about the Turks. When these sources from the Middle Ages are examined, important records are found about the activities of the Turks in the Kelkit Valley. It can be clearly seen in the sources that from the end of the XIIIth century, the Turks started to conquer the Black Sea valley and coasts, especially the Eastern Black Sea, by using the Kelkit Valley. In this regard, examining the activities of the Turks in the Kelkit region through sources will be witnessing the Turkification of the region through the eyes of the most important witnesses of the period.

Keywords: Middle Ages, Kelkit, Black Sea, Turks.

Giriş

Karadeniz bölgesinin Orta ve Doğu bölümünün güney düzlüklerini oluşturan Kelkit havalisi, Bayburt'tan Amasya'ya kadar olan geniş bir alanı kapsamaktadır. Asırlar boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış bu kadim coğrafya, pek çok siyasi kuvvetinde hâkimiyeti altına girmiştir. Bölgedeki Türk varlığı bakıldığında ise tarihi geçmişini eski çağlara değin mümkün olmakla birlikte, XI. yüzyılın sonlarına kadar önemli bir siyasi teşekkül kurabilecek kuvvete ulaşmamıştır. Orta Çağ devrine Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında giren bölgede, Bizans döneminde Doğu Karadeniz'in Trabzon-Gümüşhane civarlarında askeri kuvvet olarak yerleştiği Türkler ve benzer bir şekilde Abbasilerin Bizans sınırı boyunca oluşturdukları hatlarda çoğunlukla Türklere yer vermesiyle bölgedeki sınırlı ölçüde Türk varlığından haberdar olunabilmektedir. Ancak Türklerin Karadeniz'deki faaliyetleri çoğu zaman Bizans hâkimiyetinde ve kısıtlı ölçüdedir. Türklerin Kelkit bölgesindeki siyasette etkili olduğu ve bir kuvvet oluşturduğu dönem ise Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle ve nihayet 1071 yılında Malazgirt zaferi ile önem kazandığı söylenebilir. Orta Çağ kaynaklarında Kelkit havalisindeki Türkler ile ilgili bilgiler ise bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır¹.

Selçukluların Anadolu'ya ilk adımı atmasıyla başlayan ve bölgenin Türk yurdu haline gelmesi ile sonuçlanan sürecin en önemli tanıkları tarihi kaynaklardır. Bu kaynaklar ise çoğunlukla bölgeyle yakın ilişkiler içerisindeki Gürcü ve Ermenilere, Doğu Karadeniz'in eski idarecisi olan Bizanslılara ve Abbasilerin Anadolu'daki ordularında önemli zaferler kazanan Türkler hakkında bilgi veren Araplara aittir. Türklerin, Anadolu'ya gelmesiyle gerçekleştirdikleri faaliyetler ile ilgili belgelere Türk kaynaklarının da eklenmesiyle bölgenin Türk tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar ciddi bir hacme ulaşmıştır. Böylece Ermeni, Gürcü, Bizans (Grek), Arap, Türk ve sayıca daha az olmak üzere farklı milletlerden gezginlere ait kayıtlar ile Orta Çağ'da Kelkit Vadisi çevrelerindeki Türkler hakkında detaylı ve önemli bilgiler öğrenilebilmektedir.

XI. yüzyılın başlarından itibaren Selçukluların Anadolu'ya düzenlediği seferlerle, Kelkit havalisindeki Türk tarihinde önemli bir dönem başlamıştır. Selçukluların ilk seferleri ile başlayan ve Türklerin Anadolu'da hâkimiyeti sağlamasıyla tamamlanan süreç ile hem Anadolu tarihinde hem de Türk tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Selçukluların çoğunlukla Kelkit ve Çoruh boylarında etkili olduğu süreç içerisinde, Selçuklular Batı Anadolu'ya kadar ulaşmış, kısa sürede Anadolu'nun doğusundan batısına kadar uygun buldukları yerlerde ilk yerleşimlerini kurmaya başlamıştır. Bu dönemde Kelkit havalisinde Türk yerleşimlerinin başladığını görmek de mümkündür. Ancak XIII. yüzyıl ortalarında Anadolu tarihinde önemli bir rolü olan Moğol istilası ile Moğol boyunduruğundan kurtulmak isteyen Türklerin önemli bir kısmı Kelkit havalisinden hareket ederek Karadeniz'in ulaşılması zor yaylaları ve dar vadilerine yönelmişlerdir. Bu dönemde Kelkit Vadisi Karadeniz bölgesinin özellikle Doğu Karadeniz'in Türkleşmesi sürecinde önemli bir kavşak görevi görmüştür².

Malazgirt Savaşına Kadar Kelkit

Türkler, 1018 yılında Çağrı Bey komutasındaki Selçuklu ordusu ile Anadolu'nun doğusunu da kapsayan bir sefer düzenlemiştir. Çağrı Bey bu seferle Anadolu'nun doğusunu keşfetmiş ve Selçuklular için uygun şartlara sahip olan bu coğrafya da kendilerini durduracak ciddi bir gücün olmadığını da fark etmiştir³. Türkler tarafında bu gelişmeler yaşanırken öte taraftan bölgenin yerleşik halkı, Türk ordularının bu seferinden çok etkilendikleri gibi, Selçuklu askerlerini öldürücü nefesli ejder, kanatlı yılanlar ve kana susamış yırtıcı hayvan gibi betimlemesiyle bölge halkındaki korku ve endişe açıkça görülmektedir. Selçuklu akınlarına karşı harekete geçen kral Senekerim komutasındaki Ermeni askerleri, Türk atlılarını kendilerine göre acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olarak tanımlamaktadır. Hatta durdurulamayan bu düşmanın daha da ileri gidilerek bin seneden beri zincirlenen şeytanın, bölgeye gelen bu Türkler olduğu düşüncesini hatırlattığı da tarihi kayıtlarda yer almıştır⁴.

¹ Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekin Ökmen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007); J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire*, (Londra Macmillan and Co., 1912), 264; A.A. Vasil'ev, "Struggle with the Saracens (867-1057)", içinde *The Cambridge Medieval History*, c. IV, plan. J. B. Bury, ed. J. R. Tanner, C. W. Previté-Orton, Z. N. Brooke, (Cambridge: Cambridge University Press, 1923), 150; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, haz. Refet Yinanç, c. I, (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 15; V.A.Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 25-6; İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, (Trabzon: Serander Yayınları, 2007), XIX- XXVII.

² *Aristakes Lastivertci's History*, çev. Robert Bedrosian, (New York: Sophele Pty Ltd., 1985), 93-5; İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, çev. Murat Temelli, (İstanbul: Ark Kitapları, 2013), 195-96; *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, nşr. H. D. Andreasyan, (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 48-49, 85-87; *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 9-10; Cladue Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 11-2; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 31-2.

³ *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 48-49; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, Süryanice'den İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, c. II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 293.

⁴ *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 48-9.

Anadolu'ya akınlar yapmaya devam eden Türkler, Karadeniz bölgesine yönelik ilk hareketi ise 1048 yılında İbrahim Yınal komutasında düzenlenmiştir. Selçuklu kuvvetleri bu seferde Malazgirt, Erzurum ve Trabzon'a kadar olan bölgelere akınlar yapmış, Rum ve Abhazlardan oluşan Bizans ordusu yok edilip, bölgeden birçok ganimetle geri dönmüştür⁵. Karadeniz bölgesine yönelik ikinci sefer ise Tuğrul Bey döneminde, 1054 yılında yapmıştır. Bu sefer de Tuğrul Bey komutasındaki Selçuklu ordusu, Anadolu topraklarında üç gruba ayrılmıştır. İlk ordu Doğu Anadolu'da faaliyetlerde bulunurken, diğer ikisi ordu ise Karadeniz'e yönelmiş; kuvvetlerden biri Oltu güzergâhından Çoruh civarına akınlar yaparken diğeri ise Kelkit Vadisi boyunca Canik ormanları ve Erzincan havalisinde eylem göstermiştir⁶.

1058 yılında ise Çağrı Bey'in oğlu Yakutî Bey tarafından Dinar Bey kumandanlığında gönderilen bir ordu, Erzurum'u geçerek Erzincan ve Kemah'ı fethetmiş, Çoruh ve Kelkit Vadisi yoluyla Doğu Karadeniz vadi içlerinde faaliyetlerde bulunmuştur. Sefer sırasında kıyıda Trabzon ve Kelkit havzasında ise Şebinkarahisar çevresine gelen Selçuklular, bölgede ciddi fetihlerde bulunurken Bizans İmparatorluğu, Selçuklu kuvvetlerine karşı başarılı bir savunma gerçekleştirememiştir⁷. Kaynaklardaki bilgilere göre Karadeniz bölgesinin, Türkler tarafından ele geçirilen ilk yeri olan Şebinkarahisar'ın da 1058 yılındaki sefer sırasında fethedildiği kaydedilmiştir⁸. İlerlemeye devam eden Selçuklular Kelkit Havzası'nı kontrol altına almış ve Sivas'a kadar olan Bizans birliklerini de mağlup etmiştir⁹.

Sultan Alp Arslan'ın idaresinde, 1064 yılı şubat ayında Selçuklu kuvvetleri, Kafkas toprakları üzerine sefere çıkmış ve Karadeniz'in doğusuna kadar olan bölgelerde bazı fetihler yapmıştır¹⁰. 1067-1068 yılında ise Sultan Alp Arslan, ikinci defa Kafkas Seferi'ne çıkmış¹¹, Selçuklu kuvvetleri bu defa Trabzon'a kadar ulaşan akınlar düzenlemişlerdir¹². Anlaşılabacağı üzere Malazgirt Savaşı'ndan önce Türkler, Kelkit Vadisi'nde hâkimiyeti sağlamış ve Doğu Karadeniz'in fethine başlamış vaziyettedir¹³. Bu süreçte Kelkit Vadisi, Karadeniz'e yönelik seferlerde askeri bir üs olarak kullanıldığı gibi bölgenin Türk yurdu haline gelmesinde çok önemli bir vazife üstlenmiştir.

Malazgirt Sonrasında Kelkit Havalisi

26 Ağustos 1071 tarihinde Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in karşı karşıya geldiği Malazgirt Savaşı'nda Bizans kuvvetleri yenilgiye uğratıldığı gibi Diogenes'te Selçuklulara esir düşmüştür. Sonrasında Diogenes'in tahta geçememesi ile anlaşmanın hükümsüz olması, Anadolu tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır¹⁴. Malazgirt zaferiyle beraber Türklere kapıları açılan Anadolu, Türkler için yeni bir yurt olma sürecine girmiştir. Bu dönemde Kelkit Havalisi de Türk akıncıların fetih ve yerleşme alanlarından biri haline gelmiştir¹⁵. Malazgirt'in ardından Kelkit havalisi üzerinden Trabzon çevresini dâhi ele geçiren Türklerin, Kelkit Vadisi'nde tam hâkimiyeti sağladığı görülebilir¹⁶.

Yoğun Türk göçleriyle beraber Kelkit Vadisi ve çevresinde artık yeni Türk beylikleri de kurulmaya başlamıştır. Kelkit hattı ve etrafında kurulan Danişmendliler, Saltuklular ve Mengüçüklüler gibi Türk beylikleri, Anadolu'da ve Karadeniz'de nüfuz ve harekât sahası içerisine alarak fetih faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır. Bu fetihlere karşı Anadolu'da Bizanslılar ile

⁵ Selçuklular ile Bizans arasında 18 Eylül 1048 tarihinde yapılan Pasinler Savaşı, Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı savaş olarak bilinmektedir. Bkz. İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 195-96; *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, (Ankara: TTK, 2006), 9-10; Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 55; *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 85-7; *Gürcistan Tarihi*, çev. Marie Felicite Brosset ve N.A. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, (Ankara: TTK, 2003), 283; *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, çev. Ali Sevim, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006), 10.

⁶ İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 224-26; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, (Ankara: Ötügen Neşriyat, 2008), 131; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 179.

⁷ Attaleiates, *Tarih*, 87-88; Orbelian, *Histoire de la Siounie*, 215.

⁸ İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 415; Attaleiates, *Tarih*, 87; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 47.

⁹ Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, 301-02; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, 18-9; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016), 530; Tellioglu, *Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, 88.

¹⁰ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", içinde *Tarih Semineri Dergisi I-II*, neşr. H. D. Andreasyan, (İstanbul: 1937), 117; Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, haz. Erdoğan Merçil (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011), 110-12; İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 49-52.

¹¹ El-Hüseynî, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*, neşr. Necati Lügal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 30-2.

¹² Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, 86-90.

¹³ Jakob Philip Fallmerayer, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren ve Celalettin Yavuz, haz. İsmail Hacifettahoğlu, not. İbrahim Tellioglu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012), 41.

¹⁴ Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, 110-112; İbnü'l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 308-311; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", 37; Faruk Sümer, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 24; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 182.

¹⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II:356.

¹⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, 261.

Karadeniz’de ise Trabzon Rum Devleti kuvvetleri Türk beylikleriyle mücadeleye girmiştir¹⁷. Bu beyliklerden Danişmendliler, bölgedeki Hıristiyan topluluklarla özellikle Trabzon Rum Devleti’yle mücadele ederek, Karadeniz’deki siyasi üstünlüğü ele geçirmeye çalışmıştır¹⁸. Saltuklular ve Mengüçüklüler’in ise Kelkit hattındaki ortak hâkimiyet alanı Şebinkarahisar ve etrafıyken, Trabzon şehrinin de zaman zaman bu beyliklere vergi verdiği kayıtlarda görülmektedir¹⁹.

1086-1092 yıllarında naiplik yönetimi altındaki Türkiye Selçukluları, buhranlı bir siyasi dönem yaşarken, Kelkit havalisindeki Danişmendliler ve Saltuklular kuvvetlenmeye başlamış ve buldukları bölgede nüfuz ve sınırlarını genişletme çabası içerisine girmişlerdir²⁰.

Danişmendliler, 1134-1143 yılları arasında Haçlı ve Bizans kuvvetleriyle mücadele ederek geçirmek zorunda kalmıştır. 1164 yılında ise Danişmendli Beyi Yağıbasan’ın vefatıyla beylik içerisinde iktidar kavgaları başlamış ve üçe bölünen beyliğin toprakları kısa sürede sonra Sultan Kılıçarslan tarafından 1178 yılında Türkiye Selçuklu Devleti’ne bağlanmıştır²¹.

1096 yılında başlayan Haçlı seferleri ile Kelkit havzası ile ilgili bilgiler yaklaşık bir asırlık karanlık bir döneme girmiştir. Haçlı seferleri ve Anadolu’daki siyasi mücadeleler kaynakların dikkatini daha çok çekmiş ve bölge hakkındaki bilgiler de karanlık bir süreç yaşamıştır.

Kelkit havzasının başat kuvveti Mengüçüklülerde, Mengüçük Gazi’nin ardından başa geçen Emir İshak, Gabras ailesi ile birlikte iş birliği yaparak, Artuklularla mücadele yoluna gitmiş ve bölgedeki Türk hâkimiyetinde çözülme görülmüştür. Ancak Mengüçük-Gabras iş birliğine karşı Danişmend ile Artuklu ittifakını oluşturmuş, girişilen mücadele sonunda Emir İshak ile Gabras esir alınmış ve bölgedeki Türk faaliyetleri yeniden kuvvetlenmiştir²². 1204 yılında, Bizans başkentinin Latin işgali uğramasıyla, I. Andronikos’un torunları Aleksios ve David Komnenos, Doğu Karadeniz kıyılarında Trabzon Rum Devleti’ni kurmuşlar²³, akrabaları Gürcü Kraliçesi Tamara’nın yardımlarıyla Sinop’a kadar olan bölgeleri de ele geçirmişlerdir²⁴. Kelkit havzasında Türk varlığının ciddi bir baskıya maruz kalmadığı bu dönem de Türk beylerinin kendi aralarındaki mücadeleler sebebiyle Karadeniz kıyılarındaki Türk etki alanı oldukça zayıflamıştır.

Mengüçüklü Fahreddin Bedramşah (1162-1225) döneminde Kelkit hakkındaki bilgilerimiz yeniden artmaktadır. Fahreddin Bedramşah’ın, Gürcistan üzerine yapılan seferlere ve Trabzon seferine katılmasıyla, Karadeniz’in Türk yurdu haline getirilme politikası, Bedramşah tarafından yeniden uygulamaya konulmuş ve Kelkit ve çevresindeki siyasette beyliğin söz sahibi olunmaya çalışılmıştır²⁵. Bedramşah’ın 1225 yılında ölümüyle yerine geçen Davudşah döneminde, beyliğin başkaldırması sebebiyle Alâeddin Keykubat, 1228 yılında Erzincan ve Şebinkarahisar çevrelerini ele geçirerek Mengüçük idaresini ortadan kaldırarak topraklarını Türkiye Selçuklu hâkimiyeti altına almıştır²⁶.

Türkiye Selçukluları, Danişmendliler, Saltuklular ve sonrasında Mengüçükoğullarını ortadan kaldırarak Kelkit havzası topraklarını ele geçirmesiyle, Kelkit havzası tamamıyla ilk defa tek bir Türk Devleti sınırları içerisinde girmiştir. Böylece Doğu Karadeniz’in fethi için gereken ortam hazırlanmıştır²⁷.

1228 yılında Kelkit havzası üzerinden Doğu Karadeniz üzerine sefere çıkan Alâeddin Keykubat, batı ve doğudan Trabzon şehrini kuşatmış ancak kötü hava koşulları sebebiyle Trabzon Rum Devleti’nin tebaalık talebinin yenilenmesi şartıyla kuşatmayı kaldırmıştır.

Moğol İstilasası Zamanında Kelkit

Doğu’daki büyük tehlike Moğol istilasına karşı harekete geçmeyerek birbirlerine düşen Türkiye Selçuklular ve Harzemşahlar, 1230 yılında Anadolu hâkimiyeti için Yassıçemen Savaşı’nda karşı karşıya gelmişlerdir. Selçuklu galibiyeti ile sonuçlanan savaş sonunda Türkiye Selçukluları bir zafer kazansa da doğusunda Moğollar ile tampon vaziyetteki bir devletin

¹⁷ Abu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, II:356.

¹⁸ Necati Demir, *Dânişmend-nâme*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 136-138.

¹⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 156.

²⁰ *Azîmî Tarihi*, 30; *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli*, 168-169; İbnü’l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 135-136.

²¹ Müneccimbaşı, *Camîu’d-Düvel*, I:153-158.

²² Abu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, II:356.

²³ Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Işın Demirkent (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 25; *Niketas Khoniates’in Historiası*, haz. Işın Demirkent, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), 226; *Michael Panaretos*, 62.

²⁴ *Gürcistan Tarihi*, 412; *Michael Panaretos*, 61-2.

²⁵ Müneccimbaşı, *Camîu’d-Düvel*, der. Ali Öngül, c. II, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017), 212; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, çev. Mükrimin Halil Yinanç, (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2007), 192-201.

²⁶ İbnü’l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 437-38; Abu’l Farac, *Abu’l Farac Tarihi*, II:535; Müneccimbaşı, *Camîu’d-Düvel*, II:212-216.

²⁷ İbnü’l Esir, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 437-38; Müneccimbaşı, *Camîu’d-Düvel*, II:156; Abu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, II:525.

yıkılmasına zemin hazırlayan bu savaş sonunda ilerleyen süreçte ciddi zarar görecektir²⁸.

Alâeddin Keykubad zamanında, birbirlerine karşı Türkiye Selçuklularının tedbirli, Moğolların ise temkinli politikaları, 1243 yılında Alâeddin Keykubad'ın vefatı ile son bulmuştur. Sultanın ölümüyle Türkiye Selçuklu Devleti'nde baş gösteren iç karışıklıklar Moğollarda politika değişikliğine sebep olmuş ve harekete geçerek Erzurum ve Erzincan'ı ele geçirmişlerdir. Bu halde Kelkit Havzası'nın doğusunu oluşturan bölge Moğol hâkimiyeti altına girmiştir. Moğolların işgali karşısında Türkiye Selçuklu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev harekete Moğollara karşı harekete geçmiş ancak 1243 yılında Sivas'ın kuzeyinde Köseadağ bölgesinde yapılan savaşta mağlup olmuştur²⁹.

Köseadağ savaşı sonrasında zayıflayan Türkiye Selçuklu, Kelkit havzasındaki iktidarı tamamıyla Moğollara bırakmak zorunda kalmıştır³⁰. Bölgede artan Moğol baskına rağmen Türkler, Moğol istilası sonrasında XIII. yüzyılın sonlarına kadar Kelkit havalisinin tamamını ve Doğu Karadeniz vadi ve sahillerinin büyük bir kısmını hâkimiyetleri altına almışlardır³¹.

Sonuç

Kelkit Havzası'ndaki Türk varlığının temellerini Eskiçağlara kadar götürmek mümkündür. Türklerin siyasi teşekküller kurabilecek kabiliyete ulaştıkları süreç ise 1018 yılında yapılan Selçuklu akınları ile başlamaktadır. Kaynaklardaki bilgiler ışığında Türkler Anadolu'ya geldiğinde Bizans hâkimiyeti altında bulunan Kelkit havalisi hakkında pek çok kaynakta oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. Bizans, Gürcü, Ermeni, Arap, Bizans ve Türk kaynaklarından öğrenilen bilgilere göre Kelkit'teki Türk hâkimiyeti, 1058 yılında bölgede pek çok önemli kentin fethedildiği seferle başlamaktadır. Bizans kuvvetleri, Malazgirt savaşına hazırlanırken Kelkit havalisinden çekilen Türkler, Malazgirt ile birlikte çok daha sistematik bir şekilde bölgeye gelmişler ve yerleşmeye başlamıştır. Bölgede demografik üstünlüğü ele geçirerek kısa sürede beylik kuran Türkler, siyasi faaliyet yürütecek kuvvet ve kabiliyete de ulaşmışlardır. Hâkimiyet alanı Kelkit havzası olan Saltuklular, Mengüçlüler ve Danişmendliler sadece Kelkit Vadisi ile sınırlı kalmamışlar zaman zaman Anadolu siyasetine de müdahale edebilecek kuvvete ulaşmışlardır. Ancak beyliklerin kendi aralarındaki mücadeleleri ve iç karışıklıklar, Türkiye Selçuklularının bu beylikleri ortadan kaldırdığı gibi Kelkit Havalisinin de tek iktidarı olmasıyla sonuçlanmıştır.

Nitekim Türkiye Selçuklularının da Kelkit havalisindeki iktidarı çok uzun süreli olmamıştır. Moğollar ile başlangıçta denge siyaseti üzerine kurulan ilişkiler, Türkiye Selçuklularının zayıflamasıyla bir Moğol istilasıyla sonuçlanmıştır. Kelkit havzası ise XIII. yüzyıla yoğun Türk nüfusu altında Moğol tabiiyeti altında girmek zorunda kalmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Abu'l-Farac. *Abu'l-Farac Tarihi*. Süryanice'den İngilizceye çeviren Ernest A. Wallis Budge. Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Ahmed bin Mahmud. *Selçukname*. Hazırlayan Erdoğan Merçil. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.

Anna Kommena. *Alexiad*. Çeviren B. Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.

Aristakes Lastivertc'i's History. Çeviren Robert Bedrosian. New York: Sophele Pty Ltd., 1985.

Attaleiates. *Tarih*. Çeviren Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler). Çeviren Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2006.

Aziz b. Erdeşir-i Estarabadi. *Bezm u Rezm*. Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

²⁸ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, 124-19, 325-40.

²⁹ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, 177-178; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 296.

³⁰ Münecimbaşı, *Camiu'd-Düvel*, II:140-141.

³¹ *Two Works on Trebizond/Michael Panaretos*, Bessarion, çev. Scott Kennedy, (Massachusetts: Cambridge 2019), 7-9; Aziz B. Erdeşir-i Estarabadi, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 228; Fallmerayer, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, 129; Anthony Bryer, "The Estates of the Empire of Trebizond. Evidence for their Resources, Products, Agriculture and Location", *Twelfth Spring Symposium of Byzantine Studies/ Αρχαιον Ποντου (Archeion Pontou)* 35, (Birmingham 1978, Athens 1979), 374; Anthony Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", çev. M. Sibel Dinçel, Murat Keçiç, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy. 16, (Bahar 2014), 180.

- Bryer, Anthony. "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası". Çeviren M. Sibel Dinçel, Murat Keçiş. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. Sy. 16. (Bahar 2014): 177-232.
- Bryer, Anthony. "The Estates of the Empire of Trebizond. Evidence for their Resources, Products, Agriculture and Location". İçinde *Twelfth Spring Symposium of Byzantine Studies/ Αρχαιον Ποντου (Archeion Pontou) 35 Birmingham 1978*, 370-477. Athens: 1979.
- Bury, John Bagnell. *A History of the Eastern Roman Empire*. Londra: Macmillan and Co., 1912.
- Cahen, Cladue. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*. Çeviren Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Demir, Necati. *Dânişmend-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- El-Hüseynî. *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*. Neşreden Necati Lügal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Fallmerayer, Jakob Philip. *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*. Çeviren Ahmet Cevat Eren ve Celalettin Yavuz. Hazırlayan İsmail Hacifettahoğlu. Notlandırılan İbrahim Tellioglu. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012.
- Georgios Akropolites. *Vekayiname*. Çeviren Işın Demirkent. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Gordlevskiy, Vladimir Aleksandroviç. *Küçük Asya'da Selçuklular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Gregory Abu'l Farac. *Abu'l Farac Tarihi*. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. C. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Gürcistan Tarihi*. Çeviren Marie Felicite Brosset ve N.A. Andreasyan. Hazırlayan Erdoğan Merçil. Ankara: TTK, 2003.
- Herodotos. *Tarih*. Çeviren Müntekin Ökmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- Honigmann, Ernst. *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- İbn Bîbî. *Selçuknâme*. Çeviren Mükrimin Halil Yinanç. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2007.
- İbnü'l Esir. *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*. Çeviren Murat Temelli. İstanbul: Ark Kitapları, 2013.
- Müneccimbaşı. *Camiu'd-Düvel II*. Derleyen Ali Öngül. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2017.
- Müverrih Vardan. "Türk Fıtuhatı Tarihi". *Tarih Semineri Dergisi I-II*. Neşreden H. D. Andreasyan. İstanbul: 1937.
- Niketas Khoniates'in Historiası*. Hazırlayan Işın Demirkent. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Sümer, Faruk. *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Tellioglu, İbrahim. *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*. Trabzon: Serander Yayınları, 2007.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Two Works on Trebizond/Michael Panaretos, Bessarion*. Çeviren Scott Kennedy. Massachusetts: Cambridge University Press, 2019.
- Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*. Neşreden H. D. Andreasyan. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Vasil'ev, Aleksander Aleksandrovich. "Struggle with the Saracens (867-1057)". İçinde *The Cambridge Medieval History*. plan. J. B. Bury. ed. J. R. Tanner. C. W. Previté-Orton. Z. N. Brooke. C. IV. Cambridge: Cambridge University Press, 1923.
- Winfield, David. "A Note on the South-Eastern Borders of The Empire of Trebizond in the Thirteenth Century". İçinde *Anatolian Studies*. XII. Ankara: The British Institute, 1962.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. C. 1. Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Hazırlayan Refet Yinanç. C. I. Ankara: TTK Yayınları, 2018.